

Fredrik Thisner, *Indelta inkomster: en studie av det militära löneindelningsverket 1721–1833*. Studia Historica Upsaliensia 250 (Uppsala: Historiska institutionen, 2014). 241 pp.

Det svenska indelningsverket var en av grundbultarna i det svenska militära och civila resurs-systemet i nästan tvåhundra år. Ur ett internationellt perspektiv var systemet på många sätt unikt. Ingen som vill studera och förstå det svenska samhället under senare delen av 1600-talet fram till slutet av 1800-talet kan komma bort från systemets grundläggande betydelse. Trots det har vi fortfarande stora luckor i våra kunskaper om hur indelningsverket egentligen fungerade i praktiken. En viktig fråga som behövs undersökas mer är om systemet förändrades eller fungerade i stort sätt likadant under hela perioden. Fredrik Thisners undersökning är därför ett mycket välkommet bidrag för att täppa igen en del av dessa kunskapsluckor. I centrum för studien står hur lönesystemet för svenska infanteriofficerare fungerade. Undersökningsperioden 1721–1833 karakteriserades av stora ekonomiska förändringar. Den agrara revolutionen inleddes på allvar och skapade så småningom förutsättningarna för den svenska industrialiseringen. Med andra ord ger Thisners undersökning inte bara kunskaper om en del av det militära lönesystemet, utan undersökningen ger även inblick i den grundläggande strukturomvandling av jordbruket som har haft avgörande betydelse för Sveriges utveckling.

I undersökningen studeras lönesystemet med avseende på officerarnas indelningar vid fyra regementen: Dalregementet, Upplands regemente, Älvsborgs regemente och Västerbottens regemente. Regimentena är valda utifrån de ekonomiska förutsättningar som respektive region hade. Dalregementet låg i en region med förindustriella drag, Upplands regemente återfanns i en spannmålsbygd. De områden inom vilka Älvsborgs och Västerbottens regementen rekryterades var jordbruksbygder där animalieproduktionen spelade stor roll. Dessa

skillnader visar sig i boken ha haft stor betydelse för hur systemet fungerade.

I korta drag visar studien att det militära lönesystemet i allra högsta grad var heterogent. Det betyder att officerarna fick sina lönedel på lite olika sätt. Systemet var ett slags naturasystem där officerarna skulle omsätta avkastningen från sina boställen och indelta räntor, skatteintäkter från hemman i officersboställets omgivning, samt i vissa fall kronotonde-spannmål till reda pengar. Däremot är det enligt Thisner tveksamt om systemet bör betraktas som ett rent naturahushållningssystem eftersom hemmansräntor och avkastningen från bostället omsattes på olika marknader till pengar. Vid de undersökta regementena framkommer en varierande bild av systemets praktik. Det avgörande för hur lönerna omsattes till reda pengar och hur förmånlig avlöningen blev, berodde på var i landet bostället låg. Vid Upplands regemente byggde lönen i stor utsträckning på avkastningen från bostället tillsammans med hemmansräntor och kronotonde-spannmål. Spannmål var den vara som oftast omsattes till pengar, på en marknad som uppvisade förmånliga priser. Vid Dalregementet däremot, utgjorde hemmansräntorna hälften av officerarnas löner. Dessutom utgjorde kronotonde-spannmål en större del av lönen vid Dalregementet än vid något av de övriga undersökta regementena. De viktigaste varorna i det förindustriella Dalarna var kol och ved. Vid Älvsborgs regemente kom största delen av lönen från penningräntor och i övrigt från kronotonde-spannmål och avkastning på bostället. Vid Västerbottens regemente dominerade också penningräntorna följt av smör- och spannmålsräntor. Officerarna vid Västerbottens regemente bodde på sina boställen i stor utsträckning, medan de många gånger privatförmögna upplandsofficerarna oftast överlät sina boställen till arrendatorer.

När de olika varorna omsattes till pengar integrerades officerarna på olika sätt i jordbruksmarknaden. Betydelsefullt i samman-

hanget var prisutvecklingen på de varor som officerarna skulle omsätta till pengar. Lokalt såldes spannmål i de områden som karakteriserades av spannmålsunderskott: främst Västerbottens och Älvsborgs regementen, men även Dalregementets kronotonde-spannmål. Försäljningen kunde vara mer riktad mot en viss verksamhet som när Upplandsofficerarna sålde spannmål till de norduppländska brukerna eller Dalregementets koleräntor avyttrades till bergsnärningen. Även mer långväga handel förekom, som i fallet med det västerbottniska smöret som skeppades till Stockholmsmarknaden.

Sammanfattningsvis framträder i Thisners studie ett varierat system med olika förutsättningar, där skillnaderna mellan den ekonomiskt mer förmånliga situationen vid Upplands regemente och den mindre förmånliga situationen vid Västerbottens regemente var betydande. Thisner manar på bokens allra sista sida till en omvärdering av den svenska tidigmoderna statens resursmobilisering. Indelningssystemet fungerade i praktiken olika effektivt. De som främst tjänade på systemet var de som skulle stå för räntorna – det vill säga skattebönderna. En av orsakerna till att indelningssystemet överlevde så länge var att det var förmånligt för bönderna. Skillnaden mellan systemets praktik, som Thisner har studerat, och den tänkta formella organisationen skapar frågan om varför staten inte effektiviserade systemet. Hade den tidigmoderna staten inte den kapaciteten? Var det politiskt ogynnsamt eller hade Sverige inte längre behov av en effektivare resursmobilisering till sin krigsmakt efter 1814?

Thisners framställning är språkligt lättillgänglig men ämnet är komplicerat och det krävs en hel del tankearbete och omläsningar för att hänga med på alla turer kring räntor och naturaförmåner. En möjlig invändning mot studien är representativiteten. Thisner är själv medveten om att det begränsade urvalet av regementen naturligtvis skulle kunna vara ett problem. Men poängen med studien är i stor utsträck-

ning att visa att det fanns större variationer i systemet än den tidigare forskningen har velat kännas vid. Frågan är ändå om Thisner genom sitt urval missat regementen där systemets funktion var mycket olik det som framkommit i de fyra undersökta regementena. En annan fråga är den komparativa aspekten. Thisner har valt områden som representerar olika näringsstruktur och därför ter sig skillnaderna naturliga. Det hade säkert varit intressant att istället undersöka regementen inom områden med samma näringsstruktur. Om det ur ett sådant empiriskt urval hade framkommit skillnader, hade förstas följdfrågan uppstått om det bara var de regionala skillnaderna i jordbrukets förutsättningar som var det centrala, eller om andra orsaker kanske skulle kasta ljus över systemets praktik. Det är ett spår som inte följs upp i Thisners undersökning. Men dessa invändningar måste ändå göras med det ödmjuka framhållandet att studier av indelningsverket är mycket tidskrävande.

Avslutningsvis är Thisners studie en god representant för den moderna militärhistoriska forskning som betonar växelverkan mellan militärt och civilt, och som betonar ämnesområden där det militära har haft betydelse för hela samhällsutvecklingen, inte bara med avseende på själva krigföringen. Boken inordnar sig även i den i Sverige och Finland framväxande forskningen kring det militära resurssystemets praktik och verklighet. För Thisner är detta knappast jungfrulig mark. Redan i sin avhandling *Militärstatens arvegods: officerstjänstens socialproduktiva funktion i Sverige och Danmark, ca 1720–1800* (Uppsala, 2007) berörde han problematiken med lönesystemet. I den föreliggande studien har han tagit frågan ett steg längre och även utökat undersökningsperioden till att omfatta de första decennierna av 1800-talet. Thisner framstår i och med dessa två undersökningar som en av de stora kännarna av indelningsverkets funktion.

Martin Hårdstedt